

Klemens Płeczkan

Społeczne role w strukturze współczesnej rodziny

Pedagogika Rodziny 2/1, 136-149

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Klemens Pęczkan
Katolicki Uniwersytet Lubelski

Społeczne role w strukturze współczesnej rodziny

Streszczenie

Makrospołeczne zmiany w skali globalnej społeczeństwa mają wpływ na przemianę struktury we współczesnej rodzinie, a w niej na społeczne role członków we wspólnocie rodzinnej. Następuje w strukturze rodziny zmiana pozycji i ról zarówno rodziców (męża i żony), jak i dzieci. Zmiany te mają tendencję do demokratyzacji między członkami rodziny, a także do partnerstwa w realizacji praw i obowiązków rodzinnych. Uwidacznia się w strukturze rodziny autonomizacja jej członków, a także coraz większa atomizacja; kontrola płodności kobiet i świadome macierzyństwo zmieniło strukturę rodziny na model dwa plus dwa lub dwa plus jeden. Struktura rodziny małej z jednym bądź dwojgiem dzieci zmienia również sferę wartości rodzinnych, stosunków emocjonalnych i społecznych między członkami rodziny. Rola ojca w rodzinie ubożeje, natomiast wzrasta społeczna rola kobiet – matek. Wynika to z emancypacji ekonomicznej, pełnionych ról społecznych, znaczenia kobiet w życiu rodzinnym i pozarodzinnym.

Słowa kluczowe: *Struktura rodziny, społeczne role członków rodziny, wewnątrzrodzinne wartości, społeczna rola ojca w rodzinie, współczesne macierzyństwo, model rodziny.*

Social Roles in Modern Family Structure

Summary

Macrosocial changes in global scale of society have influence in transforming structure in modern family, and inside on social roles of members of family. We can observe change of positions and roles in family structure not only for husband and wife but also for a children. Those transformations have tendency to set democracy between family members, but also to set partnership in realization of family laws and duties. We can also notice not only autonomization of family members, but also increasing atomization, control of women fertility and conscious maternity have changed family structure to two + one or to two + two model. Structure of small family with one or two kids changes area of family values, emotional and social relations between family members. Role of father is decreasing, but role of mother is increasing. It's an

effect from economical emancipation, social roles, and meaning of women in intrafamilial and extrafamilial life.

Keywords: *family structure, social roles of family members, intrafamilial values, social role of father in family, modern maternity, family form*

Wprowadzenie

Przemiany w strukturze rodziny obejmują zmiany w strukturze zewnętrznej i wewnętrznej rodziny, w jej składzie osobowym oraz w modelach i wzorach stosunków między członkami rodziny. Struktura zewnętrzna bywa również określana jako demograficzna. Jej przemiany wiążą się z procesami industrializacji, urbanizacji i migracji [Żebrowski, 2001, s.18]. Ich skutkiem jest zmniejszenie rozmiarów rodziny. Rodzina wielopokoleniowa typowa dla epoki preindustrialnej okazała się w nowych warunkach mniej funkcjonalna [Flandrin, 1998, s. 8]. Pokrewieństwo i czynnik ekonomiczny scalający od wieków członków rodziny straciły swoją moc integrującą. Znikła postawa zależności międzypokoleniowej, a każdy członek rodziny na własną rękę musiał zapewnić sobie byt materialny. Indywidualistyczna filozofia życia zaczęła powoli wypierać wspólnotowość rodzinną. Prymat interesów i dążeń osobistych jednostki w owej filozofii stał się ważniejszy niż cele i interesy grupy, a rodzina poddawana temu trendowi odrywała się coraz bardziej od rodziny dużej. Przekształca się więc w rodzinę małą, dwupokoleniową, niezależną i autonomiczną w stosunku do szerszej rodziny i społeczności lokalnej. Zmierzać ona ma w stronę modelu wyizolowanej rodziny nuklearnej [Doniec, 2001, s. 16].

Najbardziej typową rodziną dla naszego społeczeństwa miejsko-przemysłowego stała się zatem tzw. zmodyfikowana rodzina poszerzona, w przeciwieństwie do tradycyjnej rodziny szerokiej oraz rodziny nuklearnej. Zmodyfikowana rodzina poszerzona występuje w dwóch wariantach. Pierwszy tworzy młoda rodzina prokreacji i rodzina pochodzenia mieszkające wspólnie pod jednym dachem, lecz niezależnie od siebie finansowo i prowadzące oddzielne gospodarstwa domowe. W drugim natomiast obydwie rodziny mieszkają osobno, lecz utrzymują trwale i bliskie więzi emocjonalne, a także stałą wymianę usług [Kluzowa, 2005, s. 15]. Jest to najczęściej spotykany model rodziny polskiej.

Drugi kierunek przemian struktury zewnętrznej to zmniejszenie wielkości rodziny dwupokoleniowej. Zjawisko to miało nierozzerwalny związek z rozpowszechnioną kontrolą urodzeń. Przeobrażenia przebiegały tutaj

od rodziny biologicznie zdeterminowanej do rodziny planowanej. Model rodziny małodziejnej, z jednym lub dwojgiem dzieci należy obecnie do najbardziej popularnych, również z powodu trudności ekonomicznych i mieszkaniowych wielu polskich rodzin [Kwak, 1994, s. 36].

Współczesny model rodziny z typu autorytatywnego przekształca się w typ rodziny partnerskiej, egalitarnej. Nastąpiła reorganizacja władzy rodzinnej, znaczącą jej część w rodzinie przejmuje matka – żona. Główną przyczyną kształtowania się modelu partnerskiego w rodzinie jest wzrost niezależności ekonomicznej i psychicznej kobiety, która stanowi o poszerzeniu jej samodzielności życiowej. Wskutek wspólnego rozwiązywania codziennych spraw, wspólnych doświadczeń małżonków, kształtuje się między nimi partnerski styl wzajemnych interakcji. Małżonkowie posiadają równe prawa i obowiązki. Kobieta i mężczyzna stają się równorzędnymi partnerami pod względem wykształcenia, pozycji społecznej, zainteresowań społecznych [Cudak, 2007, s. 14]. Zanikają tradycyjne poglądy o uprzywilejowanej roli męża jako głowy rodziny, który często przyjmuje zadania i obowiązki kobiety – żony.

Zmiany w strukturze wewnętrznej rodziny obejmują trzy zasadnicze elementy [Żebrowski, 2001, s. 23]:

1. zmianę pozycji i ról małżonków;
2. zmianę pozycji dziecka w rodzinie;
3. proces autonomizacji jednostki.

Demokratyzacja stosunków między członkami rodziny

Kierunek przemian w związku ze zmianą pozycji i ról małżonków w rodzinie zmierzał w stronę demokratyzacji stosunków między członkami rodziny. Szczególnie dotyczyło to relacji między małżonkami, w których wraz z aktywnością zawodową żony – matki nastąpił wzrost jej pozycji społecznej [Majkowski, 2003, s. 26]. Kobieta stała się współzałożycielką rodziny i osobą nie tylko zorientowaną na role wewnątrzrodzinne. Stopniowo stała się niezależną i pełnoprawną partnerką mężczyzny we wszystkich sferach życia społecznego i rodzinnego. Stosunki małżeńskie straciły charakter zależności i podporządkowania, a nabrały cech równości. Tym samym wystąpił spadek autorytetu i władzy ojca – męża, który przestał być postacią centralną w rodzinie. Zmienił się charakter ról małżeńskich. Pojawiła się tendencja feminizacji roli mężczyzny i maskulinizacji roli kobiety. Więź małżeńska uległa odformalizowaniu. Coraz częściej opiera się

na wartościach osobowych, a nie jak dotąd na zależnościach funkcjonalnych. Obecnie dominujące stają się więzi emocjonalne i intelektualne. Generalnie, kierunek przemian zmierzał od modelu rodziny patriarchalnej do egalitarnej [Marzec, 1991, s. 27]. Mimo jednak przekształcenia się rodziny w związek partnerski, nadal istnieje nierówny podział obowiązków w rodzinie. Kobieta, żona i matka jest zdecydowanie bardziej obciążona obowiązkami rodzinnymi niż mężczyzna. Najmniejsza nierówność ma miejsce w rodzinach inteligentnych, a największa występuje w rodzinach chłopskich i robotników niewykwalifikowanych [Doniec, 2001, s. 17].

Zmiana ról i pozycji społecznych małżonków we współczesnej rodzinie spowodowała przeobrażenia w funkcjonowaniu rodziny, a tym samym wywołała emancypację dzieci. Proces emancypacji i demokratyzacji życia wewnątrzrodzinnego powoduje, że zarówno ojciec, jak i matka czują się mniej odpowiedzialni za opiekę i wychowanie dzieci. Stąd też uwidaczniają się w wielu rodzinach trudności wychowawcze wśród dzieci.

Wzrost pozycji i roli dziecka we współczesnej rodzinie idzie w kierunku nadania dziecku charakteru wartości autotelicznej, a nie jak to jest w rodzinie tradycyjnej wartości instrumentalnej. Przestało być ono postrzegane jako podpora materialna rodziców, ich zabezpieczenie na starość i dodatkowe ręce do pracy w gospodarstwie [Ogryzko-Wiewiórska, 2005, s. 116]. Wzrosło zrozumienie dla potrzeb psychicznych dziecka, jego praw i warunków prawidłowego rozwoju. Coraz częściej w sposób świadomy i odpowiedzialny dobiera się odpowiednie dla niego środki i metody wychowawcze, a okres dzieciństwa postrzegany jest jako coś ważnego w życiu dziecka i rodziców. Dostrzega się również niepokojące zjawiska świadczące o postawach ambiwalencji wobec dziecka jako wartości rodzinno-mażeńskiej. Z jednej strony, uważa się je za wartość centralną i najważniejszą, a z drugiej pojawia się w świadomości rodziców szereg wartości wobec niej konkurencyjnych, które łatwo ją wypierają. Ponadto posiadanie dziecka rozpatrywane jest coraz częściej w kategoriach „kosztów”, „korzyści” a nie rzadko również w kategorii „luksusu”, co ma swoje następstwa, również natury moralnej [Doniec, 2001, s. 18].

Specyfika i zakres ról rodzicielskich

Zmianie oprócz wyżej wymienionych pozycji i ról małżeńskich uległa specyfika i zakres ról rodzicielskich. Dawniej rodzice koncentrowali się przede wszystkim na zaspokajaniu potrzeb biologicznych dziecka, a okazywanie

mu uczuć, zwłaszcza ze strony ojca, nie mieściło się w modelu ich ról, co szczególnie widoczne było w środowisku wiejskim. Obecnie rośnie zrozumienie dla potrzeb psychospołecznych dziecka i w ogóle człowieka. Jeszcze do niedawna rozwijanie emocjonalnej strony dziecka należało do roli matki, obecnie jest to podstawowy wymóg obojga rodziców [Krzysteczko, 2006, s. 134].

W wewnętrznej strukturze rodziny zmieniły się także modele poszczególnych członków rodziny, np. idealnego męża, żony, dobrze wychowanego dziecka. W środowisku wiejskim mają one charakter zdecydowanie bardziej tradycyjny niż w środowisku miejskim, nie mówiąc już o rodzinach inteligenckich, gdzie najczęściej występuje nowoczesne pojmowanie modelu rodziny, współmałżonka i dziecka.

Analizy dotyczące życia rodzinnego wskazują na zmianę pozycji kobiety i mężczyzny. W miejsce rodziny patriarchalnej z dominującym mężem – ojcem i podporządkowaną żoną pełniącą role żony i matki – czyli zajmującą się prowadzeniem domu i opiekującą się potomstwem – pojawia się partnerski model rodziny [Kwak, Wolfe, 2001, s. 155]. To partnerstwo mające dotyczyć realizacji ról rodzinnych i rodzicielskich zostało zmuszone zmianami społecznymi o charakterze globalnym – urbanizacją i industrializacją, podejmowaniem przez kobiety pracy zarobkowej i zwiększeniem się liczby rodzin, w których obydwoje małżonków pracują zarobkowo. Rodziny różnie radzą sobie z podziałem ról i obowiązków w warunkach wynikających z sytuacji pełnienia podwójnych ról – zawodowej i rodzinnej [Kieszkowska, 2007, s. 133]. W literaturze wymienia się cztery strategie realizacji ról rodzicielskich i rodzinnych we współczesnym świecie [Kwak, Wolfe, 2001, s. 154]:

- Dzielenie ról polega na dzieleniu się zadaniami pod względem uzdolnień i zainteresowań;
- Cykliczność ról stanowi modyfikację dzielenia ról, polegającą na bardziej płynnym przydzielaniu zadań;
- Zastępowanie ról polega na włączaniu innych osób do wykonywania zadań normalnie przypisanych rodzicom, np. korzystanie z opiekunki do dziecka czy pomocy w sprzątanii;
- Uwalnianie się od ról polega na próbach zmieniania wymagań odnośnie wykonywania zadań rodzicielskich czy zawodowych.

Autonomizacja członków rodzin

Kolejny kierunek przemian wewnętrznej struktury rodziny zmierza w kierunku autonomizacji jej członków, co było i jest następstwem procesu indywidualizacji rodziny. W społeczeństwie preindustrialnym, które było społeczeństwem zamkniętym, rodzina miała charakter otwarty i wykazywała silne z nim zespolenie [Tyszka, 2001, s. 176]. Społeczeństwo industrialne okazało się natomiast otwarte, cechowała go ruchliwość i anonimowość życia, co powodowało, że rodzina nabrała charakteru zamkniętego na szersze wpływy społeczne. Stawała się nawet często środowiskiem zachowawczym dla wielu norm i wartości. Jednostka szukała w niej izolacji i zaciśza przed falą różnorodnych bodźców zewnętrznych. Wraz ze zmianami w strukturze społecznej i oddziaływaniem produkcji od rodziny zaczęła się stopniowa autonomizacja jej członków [Krzysteczko, 2006, s. 136]. Polega ona na ich usamodzielnieniu i uniezależnieniu od rodziny i szerszych struktur społecznych. Można zatem mówić o autonomizacji jednostki nie tylko w stosunku do własnej rodziny, ale także wobec narodu, społeczności lokalnej, mikrogrup i innych jednostek. Tym samym zaczęło zanikać podporządkowanie się dobru wspólnemu, a jej członkowie nastawieni są przede wszystkim na realizację własnych indywidualnych celów. Coraz częściej określają się najpierw w kategoriach „ja”, a dopiero potem w kategoriach „my”, tzn. rodziny [Wiśniewski, 2007, s. 43].

Rodzina współczesna podlega także coraz bardziej procesowi atomizacji członków grupy społecznej. Następuje indywidualizacja jednostek nie tylko w życiu społecznym, ale także we wspólnocie rodzinnej. Każdy członek rodziny żyje własnymi problemami, realizuje własne interesy, ambicje i aspiracje życiowe. Członkowie rodziny fizycznie mieszkają razem. Razem wykonują nawet pewne obowiązki i zadania rodzicielskie, lecz psychicznie są często w izolacji. Preferowana w społeczeństwach liberalnych i postliberalnych wolność jednostki jest we wspólnocie rodzinnej w odniesieniu do jej członków źle rozumiana. Przyjmowana jest często jako wolność małżonków w życiu seksualnym pozamałżeńskim, wolność od obowiązków rodzinnych. Wolność dla członków rodziny z jednej strony przynosi im osobistą satysfakcję, realizację własnych celów, potrzeb i aspiracji. Z drugiej natomiast strony osłabia więzi emocjonalne wspólnoty rodzinnej i rozбивa psychiczną strukturę rodziny [Cudak, 2007, s. 21].

Zmiany, które przyniosła industrializacja, określić można jako przechodzenie od mentalności kolektywnej do mentalności indywidualistycznej.

W ich wyniku rodzina przestaje być pojmowana jako byt pierwotny, z którym jednostka jest integralnie związana i poza którym nie może istnieć. Stopniowo przestaje być także postrzegana jako grupa, z którą warto się identyfikować, solidaryzować oraz dla której trzeba ponosić osobiste ofiary. Indywidualistyczna koncepcja świata ujmuje życie społeczne jako interakcje między jednostkami stanowiącymi byty samodzielne, zaś człowieka widzi jako autonomiczną jednostkę samodzielnie decydującą o sobie, swym życiu i relacjach z innymi ludźmi [Warzywoda- Kruszyńska, 2004, s. 15].

Rola kobiety w strukturze wewnątrzrodzinnej

Sytuacja prawna kobiet polskich różni się w zależności od okresu funkcjonowania rodziny, warstwy społecznej i zamożności. Jednakże bez względu na miejsce zamieszkania i zajmowaną pozycję społeczną, wszystkie kobiety były w latach przełomu XIX i XX wieku wyłączone z udziału w życiu politycznym i państwowym [Krzysteczko, 2006, s. 131]. Nie mogły uczestniczyć w wyborach przedstawicielskich ani zajmować stanowisk publicznych. Mężczyzna był głową rodziny: zarządzał majątkiem, decydował o gospodarce i dochodach, a także o wszystkich ważnych życiowych sprawach członków rodziny. Bez jego pozwolenia kobieta nie mogła stawać przed sądem, być świadkiem przy spisywaniu testamentów, umów i innych aktów notarialnych [Żyromski, 2001, s. 34].

Wspólnota materialna polegała nie tylko na tym, że mąż mógł wyłącznie rozporządzać majątkiem żony, (jeśli to była np. ziemia, miał prawo ją sprzedać, wdzierżawić bez zgody małżonki), ale również wszystkimi jej dochodami. Nad dziećmi opiekę sprawował tylko ojciec. To on decydował, kto je będzie wychowywał i kiedy mogą opuścić dom rodzinny.

W XX wieku kobiety zaczęły się dopominać o zrównanie ich pod względem prawnym z mężczyznami. Walkę kobiet polskich o pełnię praw politycznych i społecznych można podzielić na cztery okresy. W pierwszym żądały one niezależności ekonomicznej, większej swobody w życiu społecznym. Nadal jednak uznawały, że małżeństwo i macierzyństwo są najważniejszymi wartościami w życiu kobiety i im powinna się ona poświęcić. Kolejny etap rozpoczął się wraz z dążeniem do uzyskania praw wyborczych (bezpośrednich lub chociażby tylko pośrednich). Po nim następuje trzeci okres, dążenie do równouprawnienia na polu zawodowym. Ostatni etap rozpoczął się w latach 80. ubiegłego wieku i wiąże się z walką o pełnię praw politycznych, ekonomicznych i cywilnych [Flandrin, 1998, s. 98].

Pozycja społeczna kobiety była nakreślona przez jej najbliższe środowisko: rodzinę, przyjaciół, znajomych. Do czasu wstąpienia w związek małżeński w opinii społecznej miejsce młodej panny było przy rodzinie. Po ślubie zaś jej pozycję socjalną wyznaczał status socjalny jej męża. Zdecydowana większość kobiet przełomu XIX i XX wieku zajmowała się pracami domowymi i one stanowiły domenę swojej aktywności.

Wiek XX stał się więc polem walki kobiet o prawo do wykształcenia. Dopiero w drugiej połowie wieku kwestia wykształcenia kobiet stała się palącą. Gdy wydarzenia polityczne i przemiany gospodarcze podkopały egzystencję całych warstw społecznych, kobiety zostały postawione w obliczu konieczności zarabiania na życie. W XX wieku kobiety otrzymały szanse emancypacji, a wraz z nimi nadzieję na otrzymanie praw, których nie posiadały jedynie ze względu na płeć [Majkowski, 2003, s. 26]. Trudno jednak powiedzieć, jak wiele kobiet pod koniec XIX wieku była na tyle świadoma dyskryminacji, czy choćby tylko nierówności posiadanych szans w rodzinie lub w społeczeństwie, aby skorzystać z zaistniałych możliwości. Na początku XX wieku jeszcze niewielka grupa kobiet występowała z postulatami płci, a jeśli nawet, to ich realizację wiązała z odbudową w przyszłości państwa polskiego. Pomimo to pozycja kobiet rosła nieustannie od początku XX wieku dzięki tym jednostkom, które były w pełni świadome istniejących nierówności.

Dwudziestolecie międzywojenne było okresem dynamicznych przemian dokonujących się w Polsce niemal na wszystkich płaszczyznach życia społecznego. Wraz z odzyskaniem niepodległości w 1918 r. kobiety otrzymały pełnię praw politycznych [Kwak, 2005, s. 17]. W miarę upływu czasu miały one większe możliwości edukacji, a ich praca zawodowa była w coraz większym stopniu akceptowana społecznie. Zachodzące zmiany dokonały się także na płaszczyźnie życia rodzinnego i zasadniczo wpłynęły na położenie kobiet jako żon i matek.

W społeczeństwie o tradycyjnym podziale ról miejscem kobiety był dom (gotowanie, sprząatanie, wychowanie dzieci itp.), domeną mężczyzny zaś praca zawodowa, dzięki której zabezpieczył on byt materialny swoich najbliższych. Posiadanie środków finansowych dawało mężczyźnie uprzywilejowaną pozycję w rodzinie. W okresie międzywojennym w większości rodzin inteligenckich rozpoczęła się powolna unifikacja ról. Do procesu tego przyczynił się znacznie wzrost liczby wykształconych kobiet i ich aktywności zawodowej. Mężczyzna, wcześniej jedyny żywiciel rodziny i re-

prezentant jej interesów na zewnątrz, tracił swoją pozycję wraz z postępującym równouprawnieniem kobiet. Kobiety przestawały być niezauważalną podporą mężczyzn, a stawały się równorzędnym partnerem w życiu rodzinnym.

Macierzyństwo od wieków było uważane za główne powołanie kobiety. W dwudziestoleciu międzywojennym nadal większość kobiet uznaje za swój naturalny obowiązek, choć przestaje on być ich jedynym celem w życiu. Ważnym celem staje się dla nich także własna realizacja tak w życiu prywatnym, jak i zawodowym.

Wzrastająca aktywność zawodowa kobiet utrwaliła się w latach międzywojennych. Zarysowuje się tendencja do ograniczania potomstwa. W latach 1931–1932 przeciętnie na kobietę w ciągu okresu rozrodczego (15–49 lat) przypadło 4,5 dzieci na rodzinę. Szczególnie widoczne jest wyraźne zmniejszenie się liczby urodzeń dzieci w rodzinach inteligenckich. Innym czynnikiem warunkującym spadek liczby urodzeń dzieci był rozwój medycyny i związana z nim poprawa warunków higienicznych oraz dążenie do świadomego macierzyństwa [Szymański, 2003, s. 222]. Zwolenniczki świadomego macierzyństwa uważały, że wpłynie ono zdecydowanie na polepszenie pozycji kobiety w jej relacjach z mężczyzną. Kontrola płodności w drugiej połowie XX wieku dawała bowiem kobiecie możliwość decydowania o kształcie i wymiarze macierzyństwa, które stawało się przywilejem, a nie przymusem. Kobieta z pełną odpowiedzialnością mogła podejmować decyzję o zostaniu matką, mając na względzie warunki materialne i sytuację społeczną rodziny. Taki punkt widzenia powodował, że antykoncepcja stawała się niezbędnym warunkiem pełnej emancypacji kobiet.

W Polsce międzywojennej nadal obowiązek zajmowania się dzieckiem należał głównie do kobiety. Większość czasu dziecko spędzało z matką. Nawet, jeśli pracowała ona zawodowo, to w niektórych domach w czasie jej nieobecności dziecko przechodziło pod opiekę niańki lub babci. Matkę czyniono odpowiedzialną za charakter kontaktów między ojcem a dzieckiem, a także za stosunek ojca do dziecka. Miała ona tak organizować życie rodzinne, aby dziecko nie zakłócało ojcu odpoczynku po pracy lub podczas niej, jeśli pracował w domu [Majkowski, 2003, s. 27]. Brak kontaktu z dzieckiem miał spowodować, że ojciec za nim zatęskni i sam zechce się nim zająć. Zmiana stosunków rodzinnych doprowadziła do tego, że coraz częściej rzeczą naturalną był widok mężczyzny z dzieckiem na spacerze np. w parku. Do zadań matki należało wychowanie przyszłego pokolenia

w duchu poszanowania rodziny, państwa, prawa i wartości narodowych, religijnych i tradycyjnych.

Koniec okresu międzywojennego i początek lat 50-tych XX wieku, to czas ścierania się starego i nowego porządku, powolnego przechodzenia od tradycyjnego modelu rodziny patriarchalnej do nowego typu małżeństwa – związku partnerskiego, w którym obie strony ponoszą odpowiedzialność za byt materialny bliskich i na równi spełniają obowiązki domowe. Pomimo transformacji, jakiej podlegały rodziny inteligenckie, w szczególności demokratyzacji stosunków rodzinnych, rzeczywiste równouprawnienie kobiet pozostawało ciągle w sferze postulatów. Wymagało m.in. przewyższania istniejących stereotypów myślenia i schematów kulturowych, które funkcjonowały nadal w takiej postępowej warstwie społecznej, jaką była inteligencja [Doniec, 2001, s. 43].

We współczesnym społeczeństwie preferuje się takie wartości, jak: wolność osobista, równość wobec prawa, demokracja i tolerancja. Aksjologiczne uwarunkowania funkcjonujące w globalnym społeczeństwie mają wpływ na zmianę wartości rodzinnych. Do niedawna jeszcze dyskryminowana kobieta, dziś cieszy się pełnią praw osiągniętych w procesie jej emancypacji. Najbardziej widocznym wyrazem tej emancypacji kobiety jest równy z mężczyznami dostęp do wykształcenia, pracy zawodowej, władzy rodzicielskiej, pozycji społecznej w strukturze wewnętrznej rodziny.

Pozytywne zmiany, które niewątpliwie są zdobyczami współczesnej rodziny nie są jednak pozbawione znaczących elementów ryzyka. Tak jest w przypadku pracy zawodowej kobiet. Podwaja ona obowiązki kobiety, obciążając niejednokrotnie jej siły. Konsekwencją tego jest wyczerpanie fizyczne i psychiczne, nerwowość, brak czasu dla rodziny, a w szczególności dzieci. Cierpi na tym rodzinna atmosfera, ubożeją rodzinne interakcje, zagrożona jest socjalizująca funkcja rodziny. Dzieci są pozbawione właściwej opieki w ramach dokonującej się w rodzinie socjalizacji, a pomiędzy małżonkami narasta dystans psychiczny. Poza tym nadmierne przepracowanie stwarza atmosferę ciągłego pośpiechu, zagonienia, nerwowości, a nawet konfliktowości wewnątrzrodzinnej, która charakterystyczna jest coraz bardziej we współczesnych strukturach rodzinnych.

Nowy wizerunek ojcostwa w wewnątrzrodzinnej strukturze

Mężczyzna jako ojciec rodziny ma szczególny wpływ na dzieci zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej. We współczesnych czasach coraz częściej mówi

się o kryzysie ojcostwa, o zmianie, jaka dokonała się zarówno w przeżywaniu ojcostwa przez mężczyzn oraz ich wpływie na uczestnictwo w wychowaniu dzieci, jak i prawdziwej roli ojca i męża [Pulikowski, 2002, s. 67]. Rolę ojca w rodzinie A. Woźniak określa, jako „zbiór wymagań i przepisów dotyczących tego, jak ma się zachować osoba, która ją podejmuje. Przepisy ról określają między innymi funkcje, które ojciec powinien realizować, a także reguły określające jego stosunki z otoczeniem [Woźniak, 2002, s. 129]. Dziś trudno jednoznacznie stwierdzić, jaka jest rola i jakie są funkcje ojca w rodzinie, gdyż obowiązki ojca zmieniają się wraz ze zmianami zachodzącymi w rodzinie i we współczesnym świecie. Przykładowo w modelu katolickiej wizji ojca, którą prezentuje J. Pulikowski [2002] najważniejsze funkcje, jakie powinien realizować współczesny katolicki ojciec to:

- obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków rozwoju rodzinie i odpowiedzialność za każdego członka rodziny,
- czynny udział w wychowaniu dzieci przy ścisłej współpracy małżonka,
- obowiązek zagwarantowania bytu i odpowiednich warunków społecznych, a podjęta przez niego praca „nie może godzić w spójność, jedność rodziny”,
- bycie wzorem chrześcijańskiego życia.

Porządkując różne zdania dotyczące roli ojca w wewnątrzrodzinnej strukturze, można wyodrębnić jej dwa główne modele. Pierwszy model, tzw. tradycyjny (patriarchalny). Według niego do zadań ojca należy przede wszystkim materialne utrzymanie rodziny, zapewnienie bezpieczeństwa, organizacja czasu wolnego, regulacja kontaktów zewnętrznych oraz przygotowanie dziecka do przyszłej pracy zawodowej [Bragiel, 1991, s. 213]. Model ten charakteryzuje sztywny podział ról i obowiązków, gdzie każdy z rodziców ma na celu przekazanie potomstwu określonych wzorów, wartości i norm społecznych. Drugi to tak zwany model nietradycyjny. Charakteryzuje się on dwoma podejściami do roli ojca. Pierwsze podejście cechuje przekonanie, iż płeć nie musi być wyznacznikiem dla pełnienia roli matki czy ojca. Rola ojca w tym ujęciu jest zgodna z jego wizją pełnienia roli rodzicielskiej. Oznacza to, że ojciec może zarówno pracować na utrzymanie rodziny, jak i pomagać lub samodzielnie poświęcać się opiece nad małym dzieckiem [Kwak, Wolfe, 2001, s. 163]. Drugie podejście można nazwać modelem nietradycyjnym, mieszanym. Tutaj ważny jest podział płci. Ojciec współuczestniczy w wykonywaniu wszelkich obowiązków i prac domowych wraz z matką – żoną. Obecnie coraz powszechniejszy staje się model mieszany, co nie oznacza, iż nie ma ojców pełniących swą rolę według

modelu tradycyjnego (patriarchalnego). Autorytet ojca w rodzinie maleje i wynika nie z władzy rodzicielskiej, lecz uzależniony jest od poglądów, postaw, pozycji społecznej i wykształcenia [Cudak, 2007, s. 19].

W ostatnim czasie odnotowuje się wzrost liczby rodzin niepełnych, coraz większa liczba dzieci wychowuje się bez ojca. Potwierdzają to badania J. Śledzianowskiego na ojcach ze Stowarzyszenia Obrony Praw Ojca [Śledzianowski, 1996, s. 200]. W świetle zebranych danych przez autora wynika, iż ojcowie walczą o kontakty i możliwość udziału w wychowaniu własnych dzieci. Utrudnia im to nieprzychylność i zaborczość matek, które dążą do całkowitej eliminacji ojca z życia ich dziecka. We współczesnych czasach większość stanowią rodziny niepełne z samotną matką. Rodzin niepełnych z samotnym ojcem jest zdecydowanie mniej. Zatem można wyrazić pogląd, iż w pierwszych latach XXI wieku wśród rodzin niepełnych dominuje model rodziny bez ojca.

Samotne ojcostwo to zjawisko, które występowało w poprzednich wiekach, lecz współcześnie nabrało zupełnie odmiennego charakteru. Ta odmienność zaznacza się przede wszystkim w motywach podejmowania roli samotnego rodzica, jak i sposobie jej pełnienia.

Uwagi końcowe

Współczesna rodzina charakteryzuje się regulacją urodzin dzieci. Oddzielona została funkcja prokreacyjna od funkcji seksualnej. W środowisku wiejskim upowszechnił się model struktury rodziny malej z dwojgiem dzieci (2 + 2). Natomiast w środowisku miejskim kształtuje się model rodziny malej z jednym dzieckiem (2 + 1). Średnia dzietność w rodzinie wiejskiej wynosiła w 2010 roku 1,46, a w rodzinie miejskiej – 1,18 dziecka na rodzinę. Ograniczenie struktury dzietności modelu współczesnej rodziny powoduje, iż od 1998 roku uwidacznia się ujemny bilans demograficzny w społeczeństwie polskim. Stan ten z każdym rokiem pogłębia się. Współczesne młode małżeństwa odsuwają na dalsze lata urodzenie pierwszego dziecka. Celowo i świadomie ograniczają liczbę dzieci w rodzinie. Sytuacja ekonomiczna, emocjonalno-ekspresyjna i kariera zawodowa czy naukowa ma dla młodych rodziców dominujące znaczenie w życiu małżeńskim [Cudak, 2007, s. 17].

W strukturze wewnątrzrodzinnej członkowie rodziny powiązani są węzłami pokrewieństwa i związkami prawno-ekonomicznymi. Rodzina stwarza warunki do zaspokojenia różnorodnych potrzeb psychicznych i spo-

lecznych swoich członków, a zwłaszcza dzieci. Rodzice, stosując określone metody wychowawcze, wpływają na to, jakimi sposobami dzieci będą je zaspokajały. Wszyscy członkowie rodziny mają określone pozycje i role. Role poszczególnych członków rodziny są odpowiednie do pełnionych ról w społecznej strukturze rodzinnej.

Podsumowując kierunki przemian strukturalnych współczesnej rodziny, można je ująć jako proces przechodzenia [Tyszka 1991, ss. 243–245]:

1. od rodziny dużej do małej;
2. od rodziny produkcyjnej do nieprodukcyjnej;
3. od rodziny patriarchalnej do egalitarnej;
4. od rodziny otwartej do zamkniętej;
5. od rodziny instytucji do rodziny – związku partnerskiego i przyjacielskiego;
6. od rodziny stabilnej do ruchliwej;
7. od rodziny trwałej do nietrwalej;
8. od rodziny „wspólnoty” do rodziny „zrzeszenia”;
9. od rodziny o przewadze więzi rzeczowych i formalnych do rodziny o więziach osobowych i emocjonalnych.

Bibliografia

- Braġiel J. (1991), *Samoocena dzieci wychowywanych przez samotnych ojców*, w: *Wychowanie w rodzinie współczesnej w świetle zagrożeń i wsparcia społecznego*, red. H. Cudak, Piotrków Trybunalski.
- Cudak S. (2007), *Pedagogika rodziny*, Skrypt dla studentów, Kielce.
- Cudak S. (2007), *Wybrane cechy współczesnego modelu życia małżeńskiego i rodzinnego*, w: *Pedagogika rodziny*, red. S. Cudak, Kielce.
- Doniec R. (2001), *Rodzina wielkiego miasta*, Kraków.
- Flandrin J.L. (1998), *Historia rodziny*, Warszawa.
- Kieszkowska A. (2007), *Rola rodziny w procesie socjalizacji*, w: *Pedagogika rodziny*, red. S. Cudak, Kielce.
- Kluzowa K. (2005), *Sytuacja demograficzna rodziny polskiej lat dziewięćdziesiątych i jej konsekwencje społeczne*, w: *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, Warszawa.
- Krzysteczko H. (2006), *Modele i wartości rodziny dawnej i współczesnej*, w: *Rodzina. Historia i współczesność*, red. W. Korzeniowski, U. Szuścik, Kraków.
- Kwak A. (1994), *Rodzina i jej przemiany*, Warszawa.

- Kwak A. (2005), *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa.
- Kwak A., Wolfe M. (2001), *Tradycyjny czy partnerski model realizacji ról rodzicielskich*, w: *Roczniki Pedagogiki Rodziny*, red. H. Cudak, T. IV, Piotrków Trybunalski.
- Majewski W. (2003), *Zagrożenia współczesnej rodziny polskiej*, w: *Rodzina polska u progu trzeciego tysiąclecia*, red. W. Majewski, Warszawa.
- Marzec H. (1999), *Funkcje opiekuńczo – wychowawcze rodzin bezrobotnych*, Piotrków Trybunalski.
- Ogryzko-Wiewiórska M. (2005), *Rodzina w oczach młodego człowieka*, w: *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, Warszawa.
- Pulikowski J. (2002), *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Poznań.
- Szymański M., *Zagrożenia funkcji wychowawczej rodziny*, w: *Wychowanie w rodzinie współczesnej w świetle zagrożeń i msparcia społecznego*, red. H. Cudak, Piotrków Trybunalski.
- Śledzianowski J. (1996), *Zranione ojcostwo*, Kielce.
- Tyszka Z. (1991), *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań.
- Tyszka Z. (2001), *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, w: *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, Warszawa.
- Warzywoda-Kruszyńska W. (2004), *Rodzina w procesie zmian*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski, Łódź.
- Wiśniewski Cz. (2007), *Rozwój społeczny jego rodzinne uwarunkowania*, w: *Pedagogika rodziny*, red. S. Cudak, Kielce.
- Woźniak A. (2002), *Rola ojca w rodzinie*, w: *Postępy psychoterapii*, t. IV. Problemy małżeństwa i rodziny, red. L. Gapik, A. Woźniak, Poznań.
- Żebrowski J. (2001), *Współczesne przeobrażenia w funkcjonowaniu rodziny polskiej*, w: *Rodzina polska na przełomie wieków. Przeobrażenia, zagrożenia, patologie*, red. J. Żebrowski, Gdańsk.
- Żyromski M. (2001), *Zasadnicze etapy rozwoju rodziny polskiej*, w: *Współczesne rodziny polskie, ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań.